

A tantervfejlesztés eredményeként az új tantervek tartalmi tekintetben 60–65%-ban közelítenek a nyugat-európai programokhoz, s 35–40%-ban módot nyújtanak a hazai sajátosságok, igények kielégítésére. Az egyetemi reformtanterv (Reformtanterv I.) mellett olyan változat is készült (Reformtanterv II.), melynek keretében a hagyományos alapismeretek és szaktárgyak elsajátítása mellett magasabb heti óraszámokban foglalkoznak az informatikai-számítástechnikai tudnivalókkal. Az 1993–94-es tanévben bevezetett új főiskolai tantervben szintén nagyobb óraszámokban szerepelnek a számítástechnikai stúdiumok, s az alkalmazott informatikai ismeretek beépültek a hagyományos könyvtári tárgyak programjába is. Az oktatói tanulmányutak, szakmai szemináriumok mellett jelentős teret kapott a hallgatói mobilitás. A három év során 22 egyetemi és főiskolai hallgatónak volt módja, hogy két-két hónapos könyvtári gyakorlaton vegyen részt Hollandiában és Németországban.

Darányi Sándor a tanszék infrastrukturális korszerűsítéséről ad részletes ismertetést. A beruházás során egy PC-laboratóriumot és egy online-laboratóriumot alakítottak ki. A tanszékek tulajdonában levő számítógépek száma megközelíti a 40-et. Az online gépterem termináljai az ELTENET-hálózathoz kapcsolódnak, és a DIALOG Europe-pal kötött megállapodás 132 adatbázis használatát teszi lehetővé.

A gyűjteményes munka további írásai a modern technika könyvtári alkalmazásának lehetőségeit, ill. annak a könyvtárosképzésben való alkalmazását elemzik. *Hans-Peter Schramm* (Fachhochschule Hannover) a régi könyvek számítógépes feltárásáról összegezi véleményét, majd részletesen indokolja a régi könyvek európai adatbankja létrehozásának szükségességét. *Vásárhelyi Pál*, a BME Könyvtárának és Információs Központjának főigazgatója a modern technológia alkalmazási lehetőségei a magyar egyetemi könyvtárakban című tanulmányában rendszerezett áttekintést ad a korszerű technikának a BME könyvtárában való alkalmazásáról. Nagyon tanulságos *Adrian Borggreve* és *Roul Ritberg* holland szerzőknek a gazdasági információ oktatásáról szóló eszmefuttatása, valamint *Pálvölgyi Mihálynak* (Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Szombathely) Az információs technológia és a könyvtárosképzés című esszéje.

A kötetben a magyar szerzők írásai magyarul, a holland és német kollégákéi viszont német, ill. angol nyelven jelentek meg, de a magyar nyelvű szöveget német vagy angol, a német és angol nyelvű írásokat pedig magyar nyelvű összefoglalás követi.

Szabó Sándor
(ELTE Tanárképző Főiskolai Kar)

Adatbázisok aktualitásának vizsgálata

Ha egy adatbázisban egy friss dokumentum adatrekordját nem találjuk meg, annak az egyik oka az lehet, hogy még nincs benne. Ahogy egy csekk még a postán vándorolhat, úgy az adatrekord is valahol úton lehet az adatbázis felé. Csakhogy az adatrekord útja a céljáig, az online vagy CD-ROM adatbázisig meglehetősen hosszú, és sok rajta az akadály, a meddő megállás, a kényszerű várakozás. Néhány példa a késés okaira:

- ▶ a forráskiadvány késve jelenik meg;
- ▶ az indexelő szolgáltatásnak lemaradása van;
- ▶ az adatbázis kiadójához küldött mágnesszalag befuccsol;
- ▶ az online szolgáltató késve építi be az új anyagot;
- ▶ a CD-ROM kiadó visszatartja az aktualizálást, hogy az új lemezt nemcsak az új adatokkal, de ugyanakkor a már régóta várt új szoftverrel adhassa ki;
- ▶ a lemezgyár túlterhelt, nem tudja tartani az ígért átfutási időt;
- ▶ a postások már megint sztrájkolnak, és a lemez valahol a postán lébecol.

A végfelhasználót nem az érdekli, mi a késés oka, hanem az, hogy mennyi az átlagos vagy jellemző utazási idő, vagyis mennyi idő telik el a forrásdokumen-

tum kiadása időpontjától addig, hogy a megfelelő adatrekord elérhetővé váljék. Minél rövidebb ez az idő, annál aktuálisabb az adatbázis.

A nyomtatott másodlagos adatbázisok lemaradását csak korlátozott számú tételen lehet vizsgálni. Az online és CD-ROM adatbázisok viszont kitűnő lehetőséget nyújtanak arra, hogy a vizsgálatot adatrekordok ezerein végezzük, vagy akár az adatbázis egészén. CD-ROM adatbázis esetén ráadásul ez még pénzbe sem kerül. Kétségtelen, hogy az erre szolgáló módszerek nem lehetnek olyan precízek, mint a tételek egyenkénti vizsgálata, ezt a hátrányt azonban bőven kompenzálja az az előny, hogy az adatbázis, vagy egy jól kiválasztott részhalmaza teljes aktualitási profilját felrajzolhatjuk.

Mi is az a dátum?

A másodlagos dokumentum aktualitását hagyományosan úgy mérik, hogy a borítójára írt, hónapban mért dátumot hasonlítják össze a forráskiadvány ugyancsak borító szerinti, és ugyancsak hónapban mért megjelenési dátumával. Mindkét dátum félre-

zető lehet azonban, ez pedig torzítja az eredményt. Sok kiadó szereti előre dátumozni a kiadványt, és a borító szerint márciusi szám esetleg már február közepén az újságárusoknál lehet. Ugyancsak sok szakmai folyóirat viszont állandó késésben van a borítóra írt dátumhoz képest. Még nagyobb problémát jelentenek a több hónapos összevont számok, és főleg az évszakos dátumozások, pl. 1991. nyár. Egyes folyóiratokra hónapot nem is írnak, csak füzetszámot. Lenyomozhatjuk persze ilyenkor a pontos dátumot, vagy egyszerűen kihagyhatjuk a bizonytalan rekordot, az előbbi azonban terhes manuális munkával jár, az utóbbitól viszont esetleg a maradék halmaz kicsi és nem jellemző.

Ugyanez a probléma felmerül e kiadványok online és CD-ROM-változataiban is, ezekben azonban sokkal könnyebb dolgunk van akkor, ha egy adott címlap szerinti megjelenítési időpontra vagy időintervallumra az összes rekordot össze akarjuk gyűjteni.

Némileg kétséges az a dátum, amikor a referáló kiadvány megjelent, illetve amikor az adatbázisban az adott aktualizálás kereshetővé vált. Itt alapul vehetjük azt a dátumot, amikor a nyomtatott kiadvány vagy a CD-ROM lemez intézményünkhöz beérkezett, illetve online adatbázis esetén a fejlécdátumot, CD-ROM adatbázis esetén a képernyő felső sorába írt dátumot. Igaz, ez az egyik adatbázisban a megjelenés időpontját jelenti, a másikban az aktualizálás lezárását, ez a különbség azonban viszonylag könnyen ellenőrizhető és korrigálható.*

Ez a cikk azokat a módszereket írja le, amelyeket a legnépszerűbb online és CD-ROM keresőrendszerek és adatbázisok esetében használhatunk. A módszerek alkalmazhatósága függ mind a keresőrendszertől, mind az adatbázistól. Az indexállományok tartalma és szerkezete meghatározza, hogyan kereshetők a kiadási és aktualizálási dátumok.

Ha a nyers adatok rendelkezésünkre állnak, azokat már bármelyik táblázatkezelő programmal grafikus formára hozhatjuk.

A különböző adatbázisok a különböző dátumokat különféleképpen jelölhetik. Ebben a cikkben a PD általánosított jelölés jelenti az elsődleges dokumentum megjelenési időpontját, az UD általánosított jelölés pedig a másodlagos kiadvány aktualizálási időpontját.

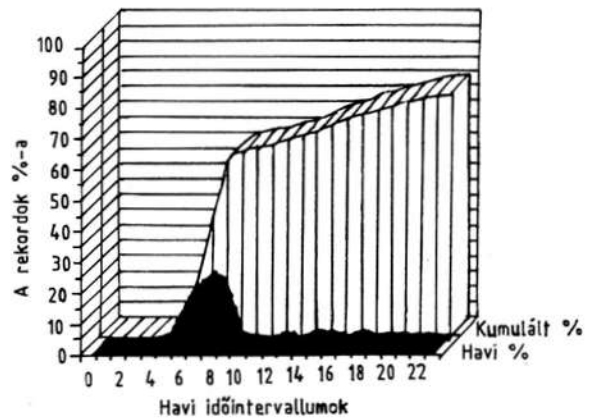
PD versus UD módszer

E módszer során kiválasztjuk az egy adott időpontban megjelent cikkeket, majd vizsgáljuk, hogy azok az adatbázisok mikori aktualizálásban jelennek meg. A minta méretét növelhetjük, ha másik megjelenési dátummal is elvégezzük ugyanezt.

* Online adatbázis esetében jó közelítés azt a dátumot venni, amikor ugyanabban az adatbázisban egy témafigyelésünket a szolgáltató lefuttatta. Ez legrosszabb esetben is csak egy-két nappal térhet el attól, amikor az aktualizálást az adatbázisba ténylegesen betöltötték. – A ref.

Magáért beszél az eredmény, ha ezt a vizsgálatot például a Dialog online szolgáltatóközpont 262. állományában, a *Canadian Business & Current Affairs* (CBCA) adatbázisban végezzük el. Ebben az adatbázisban az 1989. januárban megjelent cikkekre vonatkozó 17 479 adatrekord közül 14 912 (85,31%) az 1989. januári aktualizálásban található, 1241 (7,10%) pedig a februárban, vagyis különlegesen kicsi a késés.

A forrásdokumentum kiadási időpontja kevés adatbázisban lelhető fel ilyen napra vagy hónapra pontos formában, mint a CBCA-ban. A forrás mezőben azonban gyakran megtalálható a hónap neve, teljes formájában vagy szabályos módon rövidítve. A Dialog online szolgáltatóközpont 11. állományában, a *PsycINFO* adatbázisban például a rekordok több mint 50%-ában megtalálható a hónap rövidített neve. Az itt elvégzett vizsgálat eredményét táblázatkezelő programmal grafikus formára alakítva mutatja be az 1. ábra.

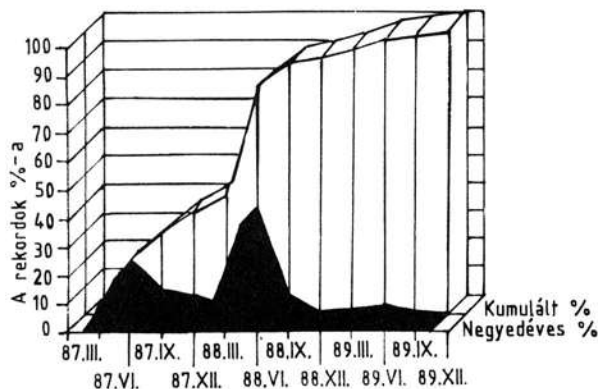
1. ábra Az 1990. januári megjelenésű dokumentumok rekordjainak késése a DIALOG/PsycINFO adatbázisban, havi bontásban

A grafikonról láthatjuk, hogy a rekordok 60%-a a megjelenést követő tíz hónapon belül került be az adatbázisba (pontosabban a 6. hónaptól a 10.-ig – A ref.), a csúcs a 8. hónapra esik. Ha ugyanezt a vizsgálatot másik megjelenési időponttal is elvégezzük, ellenőrizhetjük, hogy eredményünk konzisztens-e.

A vizsgált időintervallumok hónapokról negyedévekre is bővíthetők. Így készült a 2. ábra a PsycLIT adatbázis SPIRS szoftverrel megjelenő CD-ROM-változatából.

Ennek a megoldásnak nemcsak az időigénye kisebb, de jobban is alkalmazkodik a CD-ROM-kiadványhoz, amely – az online változat havonkénti aktualizálásával szemben – negyedévenként jelenik meg. (A CD-ROM-változat terminológiája, az UD adatmező tartalma félrevezetheti az alkalmi felhasználót. A CD-ROM-kiadvány aktualizálása nem olyan gyakori, mint ahogy azt az UD mező tartalma sugallja.) Feltűnő a

görbe két csúcsa, az egyik a második negyedévben, a másik a hatodikban. Kiírva néhány rekordot ebből a két halmazból, az a kép alakul ki, hogy lemaradás szempontjából a rekordok két különálló csoportra oszlanak: az Egyesült Államokban és a külföldön megjelent publikációkéra. Hasonló jelleget találunk az ERIC adatbázisban is: ott a folyóiratcikkek és a kutatási jelentések alkotják a két különálló csoportot.

2. ábra Az 1987. januári megjelenésű dokumentumok rekordjainak késése a PsycLIT CD-ROM adatbázisban, negyedéves bontásban

Vannak adatrekordok, amelyekből a hónap nem állapítható meg. Ilyen például valamennyi Wilson adatbázis, legyen szó akár az online, akár a CD-ROM adatbázisokról. Ilyenkor az évet választhatjuk a késés időegységéül. Nem túl tág az éves időegység? Hiszen ez elmosza a különbséget például az 1991 decemberében megjelent publikáció 1992. januári aktualizálásba került rekordja, és az 1991 januárjában megjelent publikáció 1992. decemberi aktualizálásba bekerült rekordja között. Ez a kérdés a fontossági szempontok problémáját veti fel. Az ugyanazon évben, a következő évben stb. bekerült rekordok százalékos aránya különösen akkor lehet nagyon informatív, ha két vagy több adatbázis lemaradását hasonlítjuk össze. Előny viszont, hogy az így kapott nagy minta elfedi az extremitásokat. Ráadásul az ilyen elnagyolt keresés nagyon gyorsan hajtható végre.

Ajánlatos a vizsgálathoz kettő-négy évvel ezelőtti kiadványokat választani, hogy reális képet kapjunk, hacsak nem olyan adatbázisról van szó, amely gyors, néhány napos követéséről ismert, mint például az ABI/Inform.

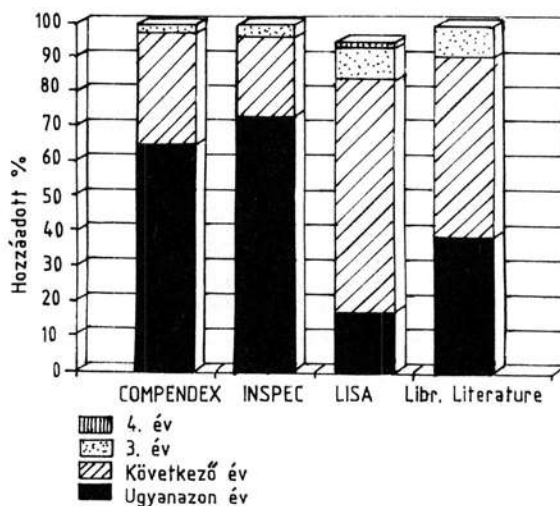
UD versus PD módszer

Ez az előbbi módszer visszája, és ugyanazok a szabályok, módszerek és megfontolások érvényesek rá, mint a PD versus UD módszerre. A különbség az, hogy most egy aktualizálási dátumot választunk kiindulópontul, és erre vizsgáljuk a különböző megjelenési dátumokat. Az eredmény tehát azt mutatja, hogy az

adatbázis egy adott aktualizálásában milyen eloszlást mutatnak a különböző időpontokban megjelent publikációk adatrekordjai.

A 3. ábrán egyrészt a COMPENDEX és az INSPEC, másrészt a Library Literature és a LISA adatbázisokat hasonlítjuk össze. Míg az INSPEC és a COMPENDEX fej fej mellett halad, a Library Literature kenterbe veri aktualitás szempontjából a LISA adatbázist.* Persze, nem feledkezhetünk meg arról, hogy viszont a LISA jó minőségű kivonatot ad, amelynek az elkészítése időigényes, a Library Literature pedig nem tartalmaz kivonatot.

Nyilvánvaló, hogy az eredmény számottevően függ az aktualizálási időpont kiválasztásától. A márciusi aktualizálás például jóval kevesebb az évi rekordot tartalmaz, mint a szeptemberi. Vigyáznunk kell tehát, hogy összehasonlítható halmazokat válasszunk.

3. ábra Késések összehasonlítása

AN versus PD módszer

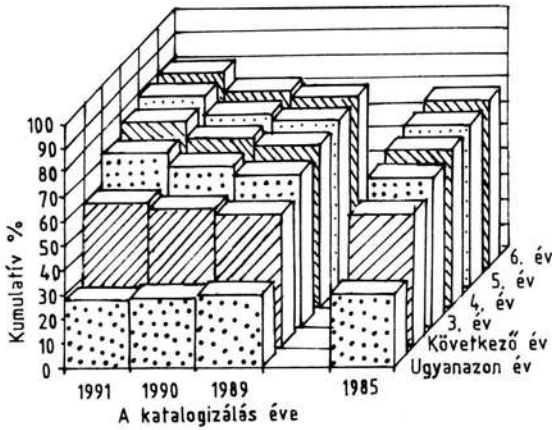
Sok adatbázisból hiányoznak a rekord beviteli dátumát és az adatbázis aktualizálási dátumát tartalmazó adatmezők. Ilyen például minden UMI adatbázis, és valamennyi nemzeti bibliográfia. Ilyenkor azonban gyakran felhasználható helyettük a rekordsorszám (AN) első néhány karaktere (amely az évszámot és esetleg a nyomtatott változat füzetszámát tartalmazza – A ref.), és ezt hasonlíthatjuk össze a kiadás dátumával. Ebben az esetben a keresés viszonylag időigényes.

Az aktualitási profil eltérései

Ha az adatbázis aktualitási profilját többéves időszakra vizsgáljuk, megkaphatjuk az aktualitás változást

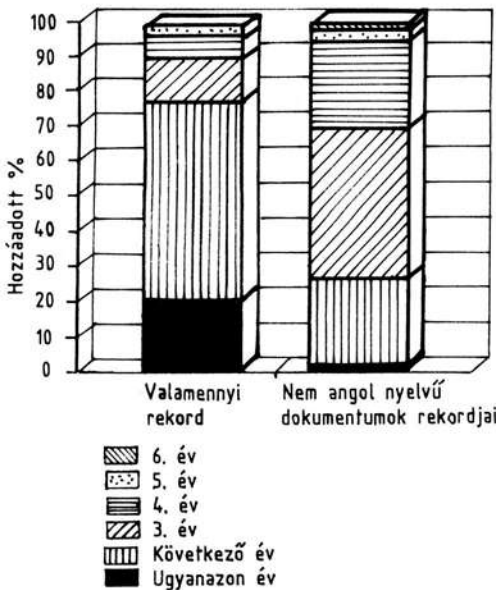
* Ha nem éves, hanem havi vagy félhavi intervallumokat vizsgálunk, az INSPEC utcahosszal vezet a COMPENDEX előtt. – A ref.

sának történetét. A 4. ábrán láthatjuk, hogyan csökkent a CDMARC adatbázis késése 1985-től 1991-ig, miközben a megjelenés évében katalogizált dokumentumok aránya lényegében változatlan maradt, valamivel a 30%-os szint alatt ingadozva.

4. ábra A CDMARC adatbázis aktualitási profiljának változása az évek során

Az online és CD-ROM adatbázisok előnye, hogy nemcsak a rekordok összességére vizsgálhatjuk a lemaradást, hanem a rekordok valamilyen szempont, például a dokumentumtípus vagy a nyelv szerint kiválasztott részhalmozára is. Az 5. ábra például a PsycLIT adatbázisból hasonlítja össze a rekordok összességéből kalkulált lemaradást a nem angol nyelvű dokumentumok rekordjainak lemaradásával.

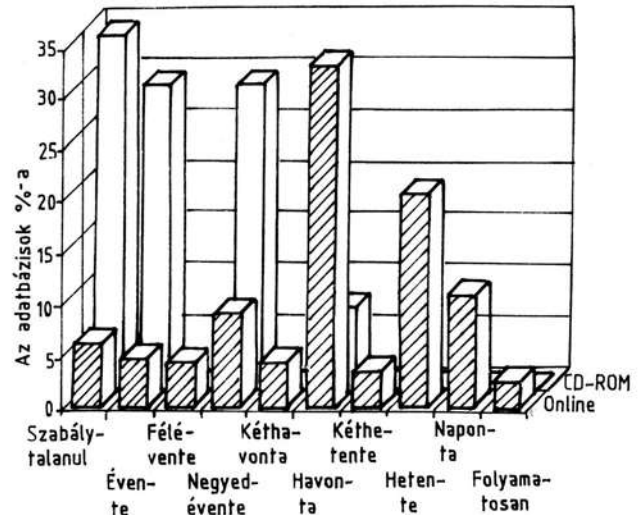
5. ábra A PsycLIT adatbázis késése a dokumentum nyelvének függvényében

Intelmek

Nem elég elsűtnünk a keresőkérdéseket, és a kapott keresési eredményekből rögtön a következtetésekre ugranunk. Előbb ellenőriznünk kell például azt, hogy (legalább az adatbázisnak a vizsgálathoz felhasznált részében) megtalálható-e kellően konzekvens formában a kiadási dátumok. Figyelemmel kell lennünk az aktualizálás sajátosságaira is, például arra, hogy egyre több adatbázis aktualizálása nemcsak új rekordokat tartalmaz, hanem a korábban bevitt rekordok módosítását is. Ez jelentheti jó régen bevitt, és régen publikált dokumentumokra vonatkozó rekordok lecserélését is. Az ilyen módosító vagy módosított rekordokat rendszerint megjelölik, vigyáznunk kell, hogy ezeket a vizsgálatba ne vegyük bele.

Ha az adatbázist újabb folyóiratok figyelésére terjesztik ki, feldolgozhatják azok régebbi számait is, ami torzíthatja az eredményt.

Egyes adatbázisokban, például a PsycLIT és a LISA esetében az aktualizálási dátum azt tartalmazza, hogy a rekord mikor került be az adatbázis-készítő házi adatbázisába. Ez hónapokkal megelőzheti a megfelelő CD-ROM lemez tényleges megjelenését. A másik véglet a PsycINFO, amelynek ud = 9112 jelzésű rekordjai már 1991. november első hetében elérhetőek voltak a DIALOG rendszeren. A CD-ROM lemezre nyomtatott, vagy a képernyő felső sorában megjelenő dátum is hol a belekerült rekordok legfiatalabbjának aktualizálási dátumát jelenti, hol a „lapzártát”, hol a tervezett kiadási időpontot. Két adatbázis összehasonlításakor jelentősen torzíthatja az eredményt, ha az egyik éppen egy aktualizálás után van, a másik legutóbbi aktualizálása óta pedig már hónapok teltek el.

6. ábra Online és CD-ROM adatbázisok aktualizálási gyakorisága

Következtetések

Az ismertetett vizsgálatok reális és kézzelfogható képet adnak az online és CD-ROM adatbázisok aktualitásáról. Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy a döntő mégiscsak az aktualizálási gyakoriság. Mindegy, hogy milyen kicsi az időkülönbség a publikáció megjelenése, és a rá vonatkozó rekord adatbázisba kerülése között, ha az adott megjelenésből kimaradó rekord csak fél év múlva válik elérhetővé. A P. Nicholls vizsgálataiból és a szerző saját vizsgálataiból összeál-

lított 6. ábra megerősíti azt az ismert tény, hogy a CD-ROM adatbázisok aktualizálását sokkal ritkábban végzik, mint az online adatbázisokét. Az összehasonlításban ez a tényező nem hanyagolható el.

/JACSÓ P.: What is in a(n) (up)date? Currency test searching of databases. = Database, 15. köt. 3. sz. 1992. p. 28–33./

(Válas György)

Online olvasói katalógusok öt ontariói egyetemen: összehasonlító felhasználói elemzés

Az online olvasói katalógusok (a továbbiakban: OOK, angolul: OPAC = online public access catalogue) használhatóságára vonatkozó reprezentatív felmérést bonyolítottak le 1990-ben öt ontariói egyetemen (Lakehead University, Queen's University, Ryerson Polytechnical Institute, University of Toronto, University of Western Ontario) 2916 kitöltött kérdőív alapján. Az egyetemek hallgatóinak létszáma 4600 és 41 ezer között volt, könyvtári állományuk 400 ezer és 6 millió között. Együttes állományuk meghaladta a 10 millió könyv- és folyóiratkötetet. Mindegyik egyetemen más-más rendszerű OOK működik. Az 1. táblázat a résztvevő intézmények adatait foglalja össze.

1. táblázat

A részt vevő könyvtárak, OOK rendszerük és a vizsgálatban részt vevők adatai

	Ryerson	Western	Lakehead	Queen's	Toronto
Hallgatók száma	11 853	24 242	4 597	13 917	41 457
Állomány (kötetben)	376 000	1 913 000	536 000	1 790 000	5 822 000
OOK neve	DOBIS	Geac	MultiLis	NOTIS	Utlas
OOK bevezetésének éve	1982	1981	1988. szept.	1988	1987. aug.
OOK tételszáma	300 000	1 000 000	290 000	1 100 000	3 000 000
Adatszolgáltató könyvtárak száma	1	5	1	4	7
A vizsgálatban részt vevők száma	356	710	357	551	942

A kérdőíves felmérés nem véletlenszerűen történt, hanem úgy, hogy teljes keresztmetszetet adjon a kérdezettek képzettségét, és a vizsgálatban való részvételük arányát illetően. A vizsgálat csak így adhatott objektív választ a különböző OOK-kal való elégedettség kérdésében. A statisztikai értékelés számítógépes eljárással történt.

A kérdőív első része a felhasználók végzettségére, az OOK használatában való jártasságukra, a haszná-

lat elsajátításának módszerére, és a kérdezettek számítástechnikai képzettségére vonatkozott.

A 2. táblázat a felhasználók végzettségére/képzettségére nézve mutat százalékos kimutatást. A kérdezettek 76,2%-a semmilyen végzettséggel nem rendelkező egyetemi hallgató volt.

A statisztikák szerint a résztvevők jelentős részének voltak tapasztalatai (3. táblázat), 36,5%-uk 40-nél többször használta már az OOK-t. A végzett hallgatók és az oktatók több tapasztalattal rendelkeztek, de a még nem végzett hallgatók 44,8%-a is használt már egy vagy több OOK-t (4. táblázat). 3%-nál kevesebb volt azok száma, akik még soha nem használták a

vizsgált OOK-t, és a válaszolóknak csak 1,1%-a mondta, hogy soha semmilyen OOK-t nem használt addig.

A kérdőívnek arra a kérdésére, hogy az OOK használatának elsajátításában mi volt a fő módszerük, az 5–7. táblázat tartalmaz számszerű adatokat.

A 6. táblázat a használat elsajátításának módszerét mutatja az iskolai végzettség szerint. Az adatok arra engednek következtetni, hogy az oktatók inkább hajlandóak a könyvtáros segítségét kérni, mint a diákok.